

Kapetan fregate
mr BORIS ČUPIN

Prilog razmatranju pojma odbrambeno- -zaštitni sistem socijalističkog samoupravnog društva

Razvoj našeg odbrambeno-zaštitnog sistema, već duže vrijeme je predmet istraživanja mnogih društvenih nauka, a posebno ratne vještine. Takva praksa će se, vjerojatno, nastaviti,¹ jer razvoj kvalitetno novog društveno-političkog sistema, kakav se izgrađuje u našoj zemlji, podrazumijeva i razvoj kvalitetno novog odbrambeno-zaštitnog sistema, tj. odbrambeno-zaštitnog sistema socijalističkog samoupravnog društva.²

Pojmovi »općenarodna odbrana«, »društvena samozaštita« i odbrambeno-zaštitni sistem i pored opće »razumljivo-

¹ Primjena različitih oblika društvene sile u agresivne svrhe, od onih koji se mogu podvesti pod pojam »specijalnog rata« do najgrubljih u vidu vojnih intervencija i oružanih agresija, postaje dio prakse suvremenih međunarodnih odnosa. S takvom praksom računa se i u doglednoj budućnosti, pa razmatranje stanja organiziranosti i pripremljenosti odbrambeno-zaštitnih snaga našeg društva treba biti sastavni dio analize ukupne samoupravne i društvene organiziranosti.

² »Dosadašnja izgradnja sistema općenarodne odbrane i društvene samozaštite spada u najkrupnija ostvarenja našeg društvenog razvoja. Usvajanjem Ustava i zakona koji ga prate u cjelini je konstituiran ovaj historijski gledano novi sistem odbrane«. (podcrtao B. Č.) — Josip Broz Tito, *Borba za dalji razvoj socijalističkog samoupravljanja u našoj zemlji i uloga Saveza komunista Jugoslavije* (referat), *Deseti kongres SKJ — dokumenti*, Izdavački centar »Komunist«, Beograd 1975, str. 49.

sti«, u teoriji i praksi naše ratne vještine nisu određeni na općeprihvatljiv način. Tako se na primjer, općenarodna odbrana definira kao *oblik* i *sadržaj* organiziranja jugoslaven-skog društva, kao novi *društveni odnos*, kao revolucionarni *proces* podruštvljavanja poslova odbrane, kao *faktor* sprečavanja (tj. samozaštite) i suprotstavljanja (tj. samoodbrane) svim vidovima ugrožavanja bezbjednosti Jugoslavije u suvremenim uslovima, kao *funkcija* i *konstitutivni elementi* sistema socijalističkog samoupravljanja, kao *teorija* i *praksa* općenarodnog odbrambenog rata i slično, a društvena samozaštita kao *sistem mjera* i *aktivnosti* na ostvarivanju zaštite jugoslaven-skog društva, kao *ustavno načelo* i *oblik* organiziranja jugoslaven-skog društva itd.

Razlike u određivanju značenja navedenih pojmova, logične su posljedice činjenica da skoro svaki novi termin u početku izaziva određene nejasnoće i različita tumačenja. To, posebno, vrijedi kada se, kao u ovom slučaju, radi o nedovoljno definiranom terminu u našim osnovnim konceptijsko-doktrinarnim dokumentima. Ne upuštajući se u razmatranje navedenih razlika, u ovom radu se želi dati prilog preciziranju značenja, sadržaja i suštine najčešće upotrebljivanih pojmova.

Riječ »sistem« u značenju *cjeline* — onoga što je zajedno, vodi porijeklo iz grčkog jezika. Sisteme stvaraju ljudi za svoje potrebe, i to tako da iz beskonačnosti kojom su okruženi izdvajaju određene elemente, pojave, stvari i slično, te ih međusobno povezuju po određenoj koncepciji, stvarajući na taj način određene cjeline. Zavisno od potreba, tj. cilja i načina na koji se pojedini sistemi stvaraju u različitim naukama, postoje i različite definicije i klasifikacije sistema.³ Uobičajena je podjela sistema na: prirodne, tehničke i organizacione. Osnovno obilježje organizacionih sistema vezano je za ulogu ljudi u njima. Čovjek je uvijek jedan od podsistema organizacionih sistema. Takve sisteme stvaraju ljudi svojom svjesnom organizacionom djelatnošću radi ostvarenja točno određenog cilja (ciljeva). U toku rada (funkcioniranja) tih sis-

³ Jedna od općih definicija tog pojma glasi: »Pod sistemom podrazumijevamo skup (kompoziciju) elemenata (dijelova), čiji međusobni odnosi počivaju na određenim zakonima ili principima.« — Prof. dr Stevan Kukoleća, *Osnovne teorije organizacionih sistema*, Fakultet organizacionih nauka Beograd, Oeconomica, Beograd 1972, str. 1.

tema, svojim upravljačkim akcijama stalno ih usmjeravaju (ili žele usmjeravati) kako bi postigli takve rezultate kojima će ostvariti postavljene ciljeve.

Riječi »odbrana« i »zaštita«, najčešće se u praksi smatraju sinonimima. Etimološki gledano, riječ »odbrana« vezana je za pojam borbe, koja se vodi radi očuvanja nekog stanja ili određene vrijednosti, a riječ »zaštita« vezana je za pojam štita, kao zaštitnog predmeta.⁴ Zato, pod pojmom odbrane treba podrazumijevati aktivnosti određenih snaga kojima one neposredno brane određeni prostor ili vrijednost, a pod zaštitom posredno ostvarenje istog cilja ili aktivnosti kojima se ublažavaju posljedice na branjenom objektu, izazvane neprijateljskom djelatnošću.

Posmatrajući bilo koje društvo (državu) kao sistem, može se zaključiti da se radi o jednom organizacionom, otvorenom, složenom, nedeterminiranom i dinamičkom sistemu. Jedan od bitnih uslova za njegovo postojanje i razvoj je sposobnost da se organizirano brani od vanjskih i unutrašnjih opasnosti koje ga ugrožavaju ili mogu ugroziti. Zato svako društvo, na osnovu procjenjene ugroženosti u konkretnim društveno-historijskim uslovima formira određeni broj različitih odbrambeno-zaštitnih organizacija (snaga).⁵ Tako formirane organizacije (snage) čine sadržaj odbrambeno-zaštitnog sistema u užem smislu.

U odbrani i zaštiti funkcioniranja i opstanka društva u sociološko-političkom smislu, kao država teritorijalnog integriteta, društveno-političkog, ekonomskog i drugih zajedničkih interesa, na različite načine su uključene sve društvene i privredne organizacije (snage) svakog društva. Te organi-

⁴ »Odbrana — aktivnost, delovanje radi otklanjanja opasnosti, radi suzbijanja protivnikovih napada; oružana — uzeti u odbranu, ustati u odbranu.« — *Riječnik srpskohrvatskog književnog jezika*, »Matica srpska«, Novi Sad, 1971, tom 4, str. 23.

»Odbrana — boriti se; zaštita — štit ili zaštititi se — štit«. *Etimološki riječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, JAZU, Zagreb 1972.

⁵ Organizacija je grupa ljudi s određenim sredstvima rada, strukturno povezana i relativno samostalna, formirana radi postizanja određenog cilja.

Osnovni elementi organizacije su: cilj, ljudi, materijalna sredstva i struktura (organizaciono povezivanje). — Vidi: Mr Branislav Jovanović, *Uvod u teoriju vojnog rukovođenja*, CVVŠ, Beograd, 1977, str. 29

Organizacija (organiziranje) jeste svako udruženje (udruživanje) radi postizanja zajedničkog cilja. — Vidi: Prof. dr Slavko Marjanović, *Organizacija rada organizatora i rukovodilaca*, Obrazovni biro, 1971, str. 9.

zacije (snage) odbrambeno-zaštitne poslove, načelno, obavljaju u okviru svojih redovnih djelatnosti. Prema tome, ukupna *odbrambeno-zaštitna organiziranost svakog društva čini sadržaj njegovog odbrambeno-zaštitnog sistema u širem smislu*. Način i sadržaj odbrambeno-zaštitnog organiziranja svakog društva sastavni je dio njegovog političkog sistema. U tom smislu konstituiranje takvih snaga, kao elemenata političkog sistema ima karakter opće društvene zakonitosti nastanka i razvoja političkog sistema kao društvene pojave.

Na osnovu izloženog, odbrambeno-zaštitni sistem nekog društva sastoji se od organizacijski različito strukturiranih snaga namijenjenih za odbranu i zaštitu razvoja društva kao sistema i vladajućih društveno-ekonomskih odnosa, od svih vrsta i oblika ugrožavanja iz prirodne i društvene sredine. Takvi sistemi, u cjelini ili njihovi pojedini dijelovi, u odnosu na društvo, mogu se promatrati kao dijalektički odnos dijelova i cjeline, odnosno općeg, posebnog i pojedinačnog. Svaka podjela tako složenih sistema, zavisno od cilja i kriterija podjele, može se vršiti na različite načine. Dijeli se, obično, na osnovu preovlađujućeg sadržaja ili načina ispoljavanja određenog dijela, a radi izučavanja tako izdvojenih dijelova (oblika), njihovog mjesta i uloge u sistemu ili društvu, utjecaja na ostale dijelove i slično.

Historija i praksa odbrambeno-zaštitnog organiziranja u svijetu pokazuju da se isti ili slični oblici međusobno bitno razlikuju. To je i normalno, jer oblik, karakter, procesi i odnosi u takvim sistemima konkretnih društava prvenstveno ovise o karakteru društvenih odnosa u njima. Zato saznavanje sadržaja (suštine) odbrambeno-zaštitnog sistema određenog društva nije moguće samo na osnovu poznavanja njegove forme, tj. bez poznavanja njegove suštine društvenih odnosa.

Sukobi unutar i između društvenih grupa, stari su koliko i ljudsko društvo. U egzistencijalnoj borbi s prirodom, radi osiguranja hrane i drugih osnovnih životnih potreba i međusobnim sukobima na toj osnovi, angažirali su se svi članovi prvobitne zajednice prema svojim objektivnim mogućnostima i sposobnostima, *koristeći pri tome samo sredstva za rad*.

Za razliku od besklasnih društava prvobitne zajednice, funkcioniranje i opstanak klasnih društava ugrožen je ne samo od prirode i drugih društava, kao okruženja, nego sve više i od *vlastitih unutrašnjih protivrječnosti*. Osnovni uzrok tak-

vih sukoba, kako su utvrdili klasici marksizma, nalazi se u neskladu razvijenosti proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa. Zato radi očuvanja svojih klasnih interesa i stečenih pozicija u društvu, koje nastoje prikazati općedruštvenim, nosioci političke vlasti organiziraju posebne snage. Nastankom države, organiziranje i funkcioniranje takvih snaga postaje sve značajnija komponenta državne djelatnosti. Tako organizirane snage, u okviru podjele rada, postaju društveno priznate i vrednovane kao i sve druge snage (organizacije).

Pored organiziranja posebnih snaga, nosioci političke vlasti klasnih društava teže različitim normativnim i organizacijskim mjerama u odbrambeno-zaštitne sisteme svojih društava uključiti i ostale ljudske i materijalne potencijale društva. To se, posebno, odnosi za potrebe (odbrane ili agresije) sukoba s drugim društvima. Prikazujući ciljeve takvih sukoba općedruštvenim, uključivanje pripadnika osnovnih klasa (slojeva) društva u te djelatnosti, nosioci političke vlasti, objašnjavaju pravom i dužnošću svih građana. U tom smislu sve brže i masovnije uključivanje ljudskih i materijalnih potencijala društva u njihove odbrambeno-zaštitne sisteme, zakonitost je savremenog svijeta. Takva pojava je logična posljedica povećanja broja stanovnika i materijalnog bogatstva, tj. društvene moći pojedinih društava, koje se različitim oblicima društvene sile koristi u međudruštvenim sukobima.

Sve veće i brže uključivanje ljudskih i ostalih potencijala društva u njihove odbrambeno-zaštitne sisteme, u određenim društvima tumači se procesom *podruštvljavanja odbrambeno-zaštitnih poslova u društvu*. Time se svjesno zanemaruje činjenica da osnovni kriterij za ocjenu podruštvljenosti odbrambeno-zaštitnih poslova u određenom društvu ne može biti broj angažiranih ljudi na tim poslovima, nego odgovor na pitanje čije *interese* i kakve *društvene odnose* takvi odbrambeno-zaštitni sistemi štite. U tom smislu, *suštinu podruštvljenosti odbrambenog-zaštitnog sistema nekog društva otkriva broj svjesno i dobrovoljno uključenih članova osnovnih klasa (slojeva) društva u njegovim različitim podsistemima (organizacijama), kao stvarnih društveno-političkih subjekata društva*. Svjesno i dobrovoljno uključivanje sve većeg broja članova osnovnih klasa (slojeva) savremenih društava i njihove odbrambeno-zaštitne sisteme, kao stvarnih društveno-političkih subjekata, neposredno je uslovljeno razvojem samoupravnih odnosa u

njima. To je i normalno, jer razvoj samoupravnih odnosa, kao kvalitetno novih društvenih odnosa u materijalnoj proizvodnji (društvenoj bazi), odražava se i na organizaciju političke vlasti u svakom društvu, pa time i na način njene odbrane i zaštite. Suštinu razvoja samoupravnih odnosa u suvremenim društvima karakterizira proces prenošenja državnih funkcija na različite samoupravne demokratske institucije i organe. Na taj način osnovne klase (slojevi) društva postepeno postaju sve više stvarni društveno-politički subjekti društva.

Procesi podruštvljavanja pojedinih dijelova odbrambeno-zaštitnog sistema (organizacija) sve su češći u suvremenim društvima u okviru općeg razvoja samoupravnih odnosa. Ti procesi poprimili su takve razmjere da se sve više može govoriti o postojanju »državnih« i »samoupravnih« organizacija (dijelova) unutar odbrambeno-zaštitnog sistema tih društava. Prema tome, *odbrambeno-zaštitni sistem samoupravnog društva može se definirati kao veliki i složeni organizacioni sistem, sastavljen od organizacijski različito strukturiranih snaga, organiziranih od državnih i različitih samoupravnih organa, namijenjenih za odbranu i zaštitu samoupravnog društva kao sistema i vladajućih društveno-ekonomskih odnosa u njemu, od svih vrsta i oblika ugrožavanja iz društvene i prirodne sredine.* To je jedan od uslova i osnova njegovog daljeg razvoja.

Podruštvljavanje pojedinih dijelova (organizacija) odbrambeno-zaštitnih sistema, neposredno je uslovljeno općim procesom razvoja samoupravnih odnosa u promatranom društvu. Izuzetak u tom smislu predstavlja podruštvljavanje djelatnosti zaštite od prirode i sve većih opasnosti koje sobom donosi sadašnja naučno-tehnološka revolucija. Na takav zaključak upućuje činjenica da suvremeni naučno-tehnološki razvoj, pored nesumnjive koristi i značaja za razvoj ljudske zajednice u sebi sadrži i nove i opasnije izvore ugrožavanja, među kojima sve brojniji problemi ekologije zauzimaju posebno mjesto.⁶

Podruštvljavanje odbrambeno-zaštitnih dijelova (organizacija) kojima se neposredno čuvaju vlast i interesi vladajuće

⁶ Prema mišljenju većeg broja ekologa, u sadašnjoj situaciji sporog rješavanja sve brojnih problema ekologije, biološki opstanak ljudi doveden je u pitanje. Posljedice nuklearne nesreće u Sovjetskom Savezu (Černobilj) ukazuju na opravdanost i realnost takvih pretpostavki.

klase u društvu, kao što su na primjer oružane snage, snage sigurnosti i slične snage, normalno se najsporije ostvaruje u praksi.⁷ Zbog toga je jedan od osnovnih indikatora područstvljenosti odbrambeno-zaštitnog sistema jačina i sastav posebnih snaga unutar nekog društva. To se posebno odnosi na snage namjenjene za njegovu odbranu i zaštitu od vanjskog i unutrašnjeg ugrožavanja. U tom smislu, historija odbrambeno-zaštitne organiziranosti društva u svijetu ukazuje na opću zakonitost, da su veće unutrašnje suprotnosti u društvu bile uzrok postojanja brojnijih posebnih snaga u okviru odbrambeno-zaštitnih sistema, čime oni nisu bili jači nego, naprotiv, slabiji.

Sadržaj pojma odbrambeno-zaštitnog sistema samoupravnog društva znatno je širi od bilo koje definicije. To je i normalno jer se, u krajnjem slučaju, svakom definicijom izražavaju, više ili manje, pravno i institucionalno razvijeni organi i službe.

Promatrajući naš odbrambeno-zaštitni sistem socijalističke samoupravne zajednice, može se zaključiti da je njegova najveća vrijednost, efikasnost rada i žilavost neposredno povezana i uslovljena društvenom organiziranošću. Drugim riječima, ukoliko naš društveno-politički sistem, kao cjelina bude stabilniji i efikasniji, odnosno osiguravao vodeću ulogu radničke klase (radnog čovjeka uopće), to će broj i kvalitet različitih podistema odbrambeno-zaštitnog sistema biti veći. Iskustva iz dosadašnjeg razvoja našeg odbrambeno-zaštitnog sistema potvrđuju opravdanost i potrebu njegovog daljeg razvoja kao imperativa i uslova organiziranja efikasne odbrane i zaštite malih i nesvrstanih (progresivnih) društava u savremenim uslovima.

⁷ U vezi s tim dr Radivoje Jovadžić kaže da »u onoj meri u kojoj procesi samoupravljanja prevladavaju i nadvladavaju granice tradicionalnih sfera života i delovanja ljudi, utemeljenih u starom načinu proizvodnje društvenog života, u toj meri sfera (područje) odbrane i vojne misli uopšte postaje područje i sastavni deo neposrednog revolucionarnog delovanja samog čoveka i njegovih užih ili širih kolektiva. Štaviše, područstvljavanje ovog područja delovanja predstavlja, prema Titovim rečima, uslov ostvarivanja celine samoupravljanja«. — Vidjeti: R. Jovadžić, *Dijalektika odbrane*, VIZ, Beograd, 1983, str. 32.

LITERATURA:

1. *Deseti kongres SKJ*, Izdavački centar »Komunist«, Beograd 1974.
2. *Etimološki riječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, JAZU, Zagreb 1972.
3. Vladimir Hlaić, *Općenarodna odbrana i društvena samozaštita u funkciji zaštite ustavnog poretka i odbrane zemlje*, prilog u »Narodnoj armiji«, od 28. 02. 1980.
4. Prof. dr Mensur Ibrahimpašić, *Društvena priroda opštenarodnog odbrambenog rata*, VIZ, Beograd 1982.
5. *Jedanaesti kongres SKJ*, Izdavački centar »Komunist«, Beograd 1978.
6. Dr Radivoje Jovadžić, *Dijalektika odbrane*, VIZ, Beograd 1983.
7. Mr Branislav Jovanović, *Uvod u teoriju vojnog rukovođenja CVVŠ*, Beograd 1977.
8. Mr Pavić Kostić, *Društvena samozaštita — integralni deo socijalističkog samoupravljanja*, »Vojno delo«, br. 3/84.
9. Prof. dr Stevan Kukoleča, *Osnove teorije organizacionih sistema*, Fakultet organizacionih nauka Beograd, Oeconomica, Beograd 1972.
10. Nikolaj Marčesku, *Pojmovno i terminološko određenje neoružanog otpora u opštenarodnom odbrambenom ratu*, »Vojno delo« br. 1/85.
11. Prof. dr Slavko Marjanović, *Organizacija rada organizatora i rukovodilaca*, Obrazovni biro, Beograd, 1971.
12. Dušan Miljanić, *Odnos oružanog i neoružanog suprotstavljanja agresiji u ONOR-u — posebno u gradovima na PZT (doktorska dizertacija)*, CVVŠ »Maršal Tito«, Beograd 1981.
13. Ilija Nikezić, *Prilog shvatanja pojma »opštenarodna odbrana« i »društvena samozaštita«*, »Vojno delo« br. 4/82.
14. Dane Petkovski, *Odbrana SFRJ sopstvenim snagama*, NIO »Poslovna politika«, Beograd 1984.
15. *Politička enciklopedija*, »Savremena administracija«, Beograd 1975.
16. *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, »Matica srpska«, Novi Sad 1971.
17. Prof dr Miodrag Šakić, *Društvena samozaštita i opštenarodna odbrana čine jedinstvo bezbednosti SFRJ*, »Vojno delo« br. 4/80.
18. Mr Avgust Vrtar, *Oblici organizovanja naoružanog naroda*, »Vojno delo« br. 4/84.
19. Dr Milan Vučinić, *Uvod u sistem narodne odbrane SFRJ*, VIZ, Beograd 1977.
20. Dr Miljenko Živković, *Teritorijalna odbrana SFRJ dio integralnog sistema društvene samozaštite*, »Vojno delo« br. 6/84.

SUMMARY

A CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION ON THE CONCEPT OF THE
DEFENCE AND PROTECTION SYSTEM OF THE SOCIALIST
SELF-MANAGEMENT BASED SOCIETY

The development of socialistic self-management based on relationships in modern conditions, as qualitatively new social relationships in material production (in the basis of society), reflects also to the organization of political authority, and thus to the organization of defence and protection of society. In this respect, depending on the level of development of self-management based relationships in a society, the defence and protection system differs basically from such systems in class societies, by the phenomenon of conscious and voluntary participation in the system on the part of an increasing number of members of basic classes (layers) of society, as the real socio-political subjects of society.

In the narrower sense, the defence and protection system consists of forces specifically organized for the purpose of defence and protection of society, while generally taken it is the broadest framework for defence and protection of the entire society.

RESUME

UNE CONTRIBUTION A L'ETUDE DE LA NOTION DE SYSTEME
DE DEFENSE ET DE PROTECTION PROPRE A UNE SOCIETE
SOCIALISTE D'AUTOGESTION

Le développement des rapports d'autogestion à l'heure actuelle en tant que rapports sociaux qualitatifs nouveaux dans la production matérielle (dans la communauté sociale) se reflète aussi sur les modes d'organisation du pouvoir politique, et partant sur l'organisation de la défense et de la protection de la société. Dans cette optique-là, c'est selon le degré auquel sont développés les rapports d'autogestion dans la société que le système de défense et de protection se trouve qualitativement différent des systèmes mis en place par les sociétés de classes du fait de la manifestation évidente et consciente de leur intégration en tant que représentants des classes (couches) de la société, c'est-à-dire en tant que sujets socio-politiques authentiques de la société.

Considéré dans son acception plus restreinte du terme, le système de défense et de protection est constitué de forces spécialement organisées qui ont pour vocation la défense et la protection de la société, alors que dans une acception plus large il prévoit l'ensemble des formes d'organisations de la défense et de la protection.

РЕЗЮМЕ

К ВОПРОСАМ РАССМОТРЕНИЯ ПОНЯТИЯ ОБОРОННО-ЗАЩИТНОЙ СИСТЕМЫ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО САМОУПРАВЛЕНЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

Развитие самоуправленческих отношений в современных условиях, как качественно новых общественных отношений в материальном производстве (общественной базе), отражается и на организацию политической власти, а тем самым и на организацию обороны и защиты государства. В таком смысле, в зависимости от степени развития самоуправленческих отношений в данном обществе, оборонно-защитная система качественно отличается от таких систем в классовых обществах наличием сознательного и добровольного включения все увеличивающегося количества людей, принадлежащих основным классам (слоям) общества, как настоящих общественно-политических субъектов общества.

В более узком смысле оборотнительно-защитную систему составляют отдельно организованные силы, предназначенные для обороны и защиты общества, а в более широком смысле — его совокупная оборонительно-защитная организованность.